

tudi sodišče za človekove pravice, ki bi na zadnji stopnji odločalo o kršitvah človekovih pravic in ki bi na zadnji stopnji lahko presoјalo tudi v kazenskih zadevah, za katere je predpisana daljša zaporna kazen (npr. več kot 5 let), pri čemer naj to sodišče ne bi smelo izreči za obtoženca strožje kazni, kot jo je izreklo sodišče v državi članici.

Poleg tega bi v jugoslovanski skupnosti kazalo uvesti tudi nekakšno »ustavno sodišče«, ki bi presoјalo ob sporih med članicami in kršitvah pogodbe med njimi (oz. ustave jugoslovanske skupnosti) in katerega sodbe in priporočila bi bili za države članice skupnosti ter njihove organe obvezni.

7.

Nemogoče je predvideti, katere opcije ali kateri modeli se bodo uveljavili in kako se bodo uresničili v praksi. Menim pa, da se bodo – preden se bodo razpletle sedanje krizne razmere – pojavljale številne opcije in med njimi tudi vrsta novih, ki jih zdaj ne moremo niti predvideti. Prav tako se bodo tudi modeli ureditve jugoslovanske skupnosti (in/ali njenih delov) verjetno razlikovali od omenjenih modelov; logično pa je pričakovati tudi, da se bodo modeli sčasoma spreminjali.

Če se zdi dokaj verjetno, da se bo za jugoslovansko skupnost uveljavilo poimenovanje »konfederacije« (podobno kot v Švici, ki pa je nekoč »klasična konfederacija« tudi dejansko bila), pa se bo ta skupnost verjetno v mnogočem razlikovala od klasičnih modelov. Integracija in stopnja enotnosti na denarnem področju in nekaterih drugih ekonomskih področjih, pri obvladovanju ekoloških problemov ter urejanju in delovanju velikih družbenih in tehnoloških sistemov, bosta verjetno dokajšnji; na teh področjih pa se bodo verjetno uveljavile tudi posamezne pristojnosti jugoslovanske skupnosti. Na drugi strani pa se bodo krepile avtonomije in samostojnost (ne le republiške, ampak tudi regionalne), ki bodo na posameznih področjih posameznim skupnostim omogočale po(po)lno svobodo, neodvisnost in tudi suverenost (pri urejanju, odločanju in uresničevanju).

Zato se zdi najprimernejše, da – namesto o federaciji ali konfederaciji – govorim kar o jugoslovanski skupnosti, v kateri bo mogoče zaslediti tako številne elemente modela federacije kot tudi številne elemente teoretičnega modela konfederacije, v njej pa se bodo morali – da bi si ta skupnost lahko zagotovila dolgoročno stabilen obstoj in razvoj – uveljavljati tudi številni elementi asimetrije in celo model asimetričnega odločanja.

Ljubljana, 5. 11. 1990

MILAN MATIĆ

Volilni sistem in demokracija

I

V teoriji obstajajo tri koncepcije volitev. Po prvi je temeljni smisel in bistvo volitev v tem, da se na ta način vzpostavlja in oblikuje politična oblast. Globlje

miselne korenine te koncepcije so v etatističnem in elitističnem pojmovanju politike. Po tem pojmovanju država in nosilci oblasti stojijo nad tistimi, ki sodelujejo pri vzpostavljanju oblasti. Oblast je za obstoj družbe tako bistvena, zaščita, ki jo daje svojim pripadnikom, pa tako neobhodna in pomembna, da se vprašanje upravičenosti te oblasti sploh ne zastavlja. Volitve so potrebne samo kot način, da se vnaprej znana potreba po oblasti potrdi in razglasi, bolj kot neka dolžnost kot pa pravica državljanov. Metafizični določenosti prevlade oblasti nad družbo in na tem utemeljeni legitimnosti se s tem dodajo samo še bolj točne opredelitve o nosilcih take oblasti in še ena potrditev o soglasju državljanov za ponujene pogoje politične vladavine. Zagovornike te *instrumentalne* teorije, po kateri volitve ne obstajajo kot demokratično družbeno dejanje, lahko prepoznamo v različnih fazah politične filozofije in same politične zgodovine od Platona in Hobbesa do Hegla, Labanda, Oriusa in do sodobnih zastopnikov prevlade države nad družbo. Velja opozoriti, da sodijo med instrumentalne teorije volitev vsa organska pojmovanja države in družbe, pa tudi totalitarni in avtoritarni tokovi v politični misli. Instrumentalne teorije volitev so nastale, kakor to najlepše kažejo ideje Thomasa Hobbsa, v okvirih liberalističnih doktrin, od klasičnih do neoliberalističnih. Lahko bi celo rekli, da zahteve skrajnega individualizma in posesivizma kot bistvene prvine osebne avtonomije in privatne lastnine v skrajni posledici kažejo razpršenost in razdrobljenost interesov in pogosto prinašajo s seboj kot protiutež močno državo (Hobbsovega *Leviathana* ali razsvetljeni absolutizem od Kanta do danes), ki se v pogojih spopadanja med posameznimi interesi pojavlja od zunaj kot vsemogočni zaščitnik individualnih svoboščin, najprej tistih, ki jih je John Locke imenoval *properties*, lastnino, pa tudi lastnosti posameznika in njegove lastnine v celoti. Zato se v instrumentalnih teorijah volitev včasih pojavlja nenavadna mešanica etatizma in liberalizma, pravne države in totalitarizma.

Druga bolj sodobna teorija o volitvah je *funkcionalistična*. Temelje te teorije prepoznamo že v izvoru klasične politične misli novega veka, zlasti v pogodbenih teorijah, v katerih se dejanje volitev razume kot izjavljanje volje, da bi dosegli soglasje (*Consent, Democracy by Consent* ali *konsenzualna demokracija*). V okviru te koncepcije je smisel volitev v potrebi po vzpostavljanju *ravnotežja* med državo in družbo, pa tudi znotraj družbe. Pri tem se teži k povezanosti, stalnosti in kontinuiteti obstoječega sistema in odnosov v njem, k harmoničnemu delovanju družbenih in političnih institucij s čim manj trenji, spopadi in brez neracionalnega trošenja družbenih energij. Volitve so nekakšen izboljševalni stroj in stabilizator ureditve, kanal za pretok različnih interesov. Ta kanal mora biti odprt za različne težnje, na politični ravni pa mora sprostiti izražanje različnih pridušenih teženj družbenih skupin, ki bi utegnile zadušiti družbeni sistem in njegov razvoj. Volilni stroj in tehniko se lahko od zunaj oblikuje in prilagaja v skladu s takimi zahtevami, pri čemer se pogosto uporablja volilne teste. Tako naj bi se ugotovila stanja in odnosi v strukturi moči in interesov v dinamiki političnega življenja in bi se volitve prilagodilo realnosti politike in potrebam stabilizacije, bolj uspešnega delovanja in ohranjanja obstoječega sistema.

V funkcionalističnih pojmovanjih volitev ni težko prepoznati prikritih konservativnih teženj, ker se v njih *učinkovitost* ureditve ne glede na njene kvalitete in cilje postavlja nad vse druge vrednosti, pri čemer se to, kar je doseženo, sploh ne postavlja pod vprašaj. Volilna igra ni usmerjena k morebitni zamenjavi slabe ureditve z boljšo, temveč v najboljšem primeru le k izboljševanju obstoječe ureditve oziroma k povečanju njenih funkcionalnih sposobnosti glede na družbo, ki je

v odnosu do sistema v podrejenem položaju. Gre za programirane, nadzorovane in glede na vlogo strank pogosto tudi usmerjene volitve in izbire, s katerimi se ohranjajo obstoječe institucije in odnosi v sistemu, kar hkrati izključuje možnost »subverzivne« vloge volitev. Na volitvah, ki se uresničujejo v okviru funkcionalistične koncepcije volilnega sistema, dosežena »soglasja« zelo pogosto niso resnična in intimna soglasja, ki bi bila trdna podlaga za legitimnost oblasti. To so pogosto le razne oblike navideznega manipuliranja in usmerjenega soglasja, ki izražajo neke oblike lažne legitimnosti in samolegitimacije ter samoreprodukcije vladajočih sil v sistemu. Pri tem se menjavajo režimi in institucionalni aranžmaji, politična prizorišča in ansamblji, temelji sistema z vsemi njegovimi prednostmi ali slabostmi in pomanjkljivostmi pa ostajajo in se skrbno ohranjajo.

Tretja, v *demokratskem smislu radikalna koncepcija volitev*, temelji na prevladi družbe nad državo in politiko, na suverenosti demokratično oblikovanega »naroda« ali bolj natančno rečeno, na *politični skupnosti državljanov*, ki vzpostavlja in uresničuje oblast zase in v skladu s svojimi demokratično izraženimi interesi. Volitve so tudi tu sredstvo, vendar ne v funkciji prevlade oblasti, temveč sredstvo v rokah družbe, ki je odločujoči subjekt izražanja suverene in racionalne politične volje (delovna in praktična, ne pa metafizična funkcija volitev). Bistvena značilnost avtentične demokracije: nadzor in odgovornost izvoljenih je v rokah demokratično oblikovanega in vplivnega volilnega telesa, ki tvori *skupnost državljanov* (Aristotel). Po tem, koliko je volilno telo organski pojem, koliko pa le skupnost individualitet, državljanov, se meri sama demokracija. V anglosaških političnih kulturah se npr. veliko pozornosti posveča prav ravnotežju med participacijo državljanov in nedotakljivostjo njihove zasebnosti in individualnosti. Niti preveč sodelovanja javnosti, ki bi utegnilo nadomestiti akcijo in odgovornost vlade, niti popolna pasivnost državljanov, ob kateri se spet poraja neka oblika avtoritarne in totalitarne oblasti. Državljan je v vseh oblikah zrelih in razvitih političnih kultur v prvi vrsti zasidran v zasebnosti in v odgovornosti »za sebe«; vendar ima sredstva, da budno spremlja politično življenje in vpliva na tok dogajanj. Poleg tega seže v tej koncepciji volilnega sistema moč volilnih odločitev tudi do izbir glede na kvaliteto in do alternativ političnemu sistemu, ne pa samo do njegovega manifestativnega potrjevanja. To se zagotavlja tudi s prisotnostjo strank, ki ponujajo alternative glede na obstoječi sistem.

Ko je Montesquieu volilne zakone poimenoval za temeljne zakone demokracije, je imel v mislih v tretjo, radikalno demokratično koncepcijo volitev, ki je v praksi najtežje uresničljiva in ni nikoli povsem »čista« (ker mora imeti za seboj pač dolgo, pravo demokratično izročilo in racionalne oblike politične socializacije državljanov). Temeljna oznaka ali »genetski kod« demokratičnega sistema se v resnici najbolje prepozna prav v tistem delu politične zgradbe, ki se nanaša na volitve. Seveda to velja le, kadar gre za radikalno demokratično koncepcijo volitev in volilnega sistema, ne pa za njegov nadomestek z nekimi oblikami lažne volilne demokracije. Po drugi strani je M. Weber tudi sam pojem svobode kot središčni pojem in sinonim za demokracijo opredelil kot izbor med različnimi alternativami. Čeprav torej volitve niso niti edini niti zadosten pogoj za demokracijo, so demokratične volitve vsekakor *eden* od bistvenih in nujnih pogojev vsake demokratične ureditve. Kljub temu, da lahko obstajajo tudi v nedemokratičnih državah neke oblike volitev, ni resnično demokratične države brez volilne demokracije. So pa tudi sistemi, v katerih se široko poznana in uporabljana volilna pravica lahko preusmeri tudi proti demokraciji – v korist avtoritarne oblasti. Značilen primer za to so še danes razširjene oblike *plebiscitarnega cesarizma*, posebno v t. i. predsedniških

sistemih. Nasprotno temu pa se volilna pravica v nekaterih drugih sistemih lahko utemelji kot najpomembnejša politična pravica, s pomočjo katere je mogoče prehiteti in preseči razne nedemokratske težnje in vplivati na oblikovanje bolj stabilne demokratske ureditve. Ne kaže zanemariti vloge volitev tudi v dolgotrajnih procesih kristalizacije političnih stališč in politične identitete družbe in državljanov v razvijanju politične kulture. Od volitev so lahko zelo pogosto odvisne ocene državljanov o njihovi lastni vlogi in o resničnem vplivu na politično življenje. V številnih raziskavah je široko potrjena vloga volilnih procesov v t. i. politični socializaciji, posebej pri mlajših generacijah volilcev. Že to, kar je bilo rečeno o vlogi volitev v snovanju demokratske legitimnosti oblasti in v oblikovanju politične identitete državljanov (politična kultura), nas lahko prepriča o velikem političnem pomenu volitev in o njihovi samostojni politični vlogi. Ta presega instrumentalne teorije volitev in poglede, po katerih so volitve samo formalna, postranska ali proceduralna plat demokracije.

II

Kljub nekaterim težnjam za uveljavljanje svobodnih in demokratskih volitev, lahko rečemo, da globlje tradicije izvirne demokratske vloge volitev na naših tleh ni bilo. V uveljavljanju demokratske legitimnosti oblasti so funkcijo demokratskih volitev zamenjale formule revolucionarne legitimnosti sistema in uvajanje plebiscitarnih volitev kot načina izjavljanja o sistemu. Kasneje je bila demokratska funkcija volitev še bolj izničena zaradi kadrovskih in partijskih monopolov in z monopolizacijo vseh drugih področij javnega življenja (sredstva obveščanja, javnosti itd.), od katerih je v sodobni družbi usodno odvisen značaj volilnega opredeljevanja. Občasni poskusi delnega odpiranja volilnega prizorišča za bolj neposredno sodelovanje in vpliv volilcev, kot je bilo to v 60. letih z vlogo zborov državljanov pri kandidiranju, so bili hitro zamenjani z novimi oblikami večkrat nadzorovanega procesa usmerjanja kandidacijskih postopkov iz močnih kadrovskih središč vladajoče partije. Odnosi med volilci in izvoljenimi so bili po volitvah prekinjeni in vsa odgovornost izvoljenih je bila preusmerjena k resničnim središčem moči v vladajočih partijskih vrhovih. Omejeni elementi svobodnih volilnih izbir so sicer občasno obstajali, vendar samo za manj pomembne in nižje funkcije v hierarhiji političnega sistema, medtem ko je bil nadzor izbora za najpomembnejše funkcije (pogosto kot dirka z enim samim konjem) skoraj popoln. Kadrovske in volilne monopoli so v vseh obdobjih ostajali »zadnja barikada« enopartijske politične vladavine. To je v praksi vodilo do stalnega zmanjševanja zaupanja v resnično demokratsko vlogo volitev. Hkrati pa so postajale volitve (s stališča družbe in volilcev) vse bolj pomembno področje bodočih političnih reform. Zmanjševanje pomena volitev v takšnih razmerah se v naši in v drugih realsocialističnih državah najbolj vidi v stalnem zniževanju zahtevnosti volilnih meril. V obstoječem sistemu se je bolj cenilo poslušnost kadrovske in politične središču, kot pa sposobnost kandidatov in zaupanje volilcev v posamezne osebnosti. Poleg tega je politična birokracija v volilnih procesih vse bolj cenila sposobnost posameznikov, da se v različnih okoliščinah bore za partikularne interese (nasproti splošnim), kot pa za skupne interese družbe in volilcev. To je ob nadaljnjih procesih segmentacije sistema zožilo tudi volilno prakso v nenačelno administrativno konkurenco in ambicije posameznih birokratskih skupin so bile postavljene višje kot vrednote javnega življenja in morale.

Z ustavo iz leta 1974 so bile v volilni sistem (v okviru delegatskega sistema) uvedene takšne posredne in nadzorovane oblike volitev, po katerih so tudi izvoljeni (poleg volilcev) postajali vse bolj nevplivni in neosebni. Izoblikovan je bil

zapleten mehanizem odločanja, ki je postal praktično nedostopen in »neprehten« za kakršenkoli demokratičen vpliv. Zato je logično, da je ta zapletenost omogočila neovirano delovanje »vzporednega sistema«, to je neformalne birokratske arbitraže, ki je iz ozadja lahko držala v rokah vse pomembnejše odločitve. Namesto razvidnega javnega življenja je postal sistem neke vrste blodnjak samoza-vrtih institucij, ki so politično uklepale in odtuževale veliko politično moč družbe. Ta ustava je bila torej eden od zadnjih sistematičnih in organiziranih poskusov, da bi z vgrajenimi sistemskimi zavorami in ohromitvami na glavnih področjih možnih demokratičnih prodorov, ki se jih je že slutilo, onemogočila vstop demokratičnih družbenih sil v politično življenje. Poznejši prodor demokratičnih sil in njihov množični izbruh v političnem prostoru, pogosto samodejen in popačen, se lahko v precejšnji meri pojasni prav z močnimi sistemskimi zavorami, s katerimi so bile te sile zavrite in onemogočene, posebno od 70. let dalje. Zdaj je položaj nekoliko obrnjen, vendar še vedno obtežen z negotovostmi. Mnoge prebujene družbene sile, tudi nazadnjaške in regresivne, zavirajo delovanje nekdanjih monopolov, tako da pravila demokratične »igre« in ravnotežje med družbo in tistimi, ki imajo odgovorne javne funkcije, še vedno niso vzpostavljena. To se bo moralo doseči z demokratizacijo volitev in struktur, ki so za te volitve nujen pogoj: svobodno združevanje, pravna država, neodvisna sredstva obveščanja. Jasno je, da bi vililni podsistem političnega sistema z uveljavljanjem večstrankarskih volitev v prihodnje postal eno od najvažnejših in odločujočih področij boja za demokratično reformo družbenega sistema.

III

Politični pluralizem in zahteve po globalnih političnih in tudi vililnih reformah se v širšem smislu izražajo kot nujna usmeritev vseh realsocialističnih držav in tudi Jugoslavije h korenitemu odpravljanju dolgoletnega ideološkega, ekonomskega in političnega monopola paternalistične partijske države. Ta je prizadejal veliko zgodovinsko in le stežka nadomestljivo škodo in zastoj. Vsekakor je ves realsocialistični projekt v našem času že povsem izrčpan, njegova družbena podlaga je razpadla. Razpad tega projekta je pospešila velika znanstveno tehnološka revolucija v svetu. Ta je razkrila vso nemoč in zaostajanje realsocialističnega sistema. V tem sistemu sta namreč država in partija že od samega začetka prevzeli »skrb« za vsesplošni družbeni, gospodarski in vsakršen drug razvoj ter s tem odvzeli človeku kot posamezniku in družbenim skupinam odgovornost zase in za lastni razvoj, za delovno uspešnost in druge vzpodbude, ki so pogoj sodobnega družbenega razvoja. Ta vsesplošna »skrb« partije in države za družbo (namesto, da bi bilo obratno!), je bila razumljiva v začetni fazi zgodnjega socializma, na prvi stopnji obnove in organiziranja družbenih sil. Danes je taka skrb ne samo nepotrebna, ampak tudi ni v skladu s proizvodnimi silami družbe, je tudi nemogoča in škodljiva. Mar se v času ustvarjalne tehnologije, znanja, pobud in zavesti ljudi njihovo sodelovanje in svobodno opredeljevanje lahko zamenja s preprostim ideološkim enoumjem, s političnimi monopoli in s stalnim zadolževanjem, reprogramiranjem ekonomske krize ter zaostajanjem? S starimi in že močno kompromitiranimi manipulacijami, večkrat ponavljanimi iz monopolnih središč oblasti, in s težnjo, da bi ohranili dosežene položaje, so voditelji vzbujali zgolj iluzije. Zato so zahteve družbe do države (in njene avantgarde) nenehno rasle do meja, ki bi bile nedosegljive tudi za mnogo bogatejše države in mnogo bolj izkušene partije. Hkrati so v družbi usihale vse motivacijske sile za razvoj, ker se je vedno pričakovalo, da bosta država in partija – v skladu s svojimi ideološkimi obljubami in programi – reševali vse

probleme družbe, gospodarstva in človeka iz neke imaginarne, splošne in skupne blagajne in iz postulata o »poznavanju vseh skrivnosti zgodovine«, kar se jima je v nekem obdobju s prenašanjem krize na bodoče rodove v veliki meri tudi »posrečilo«. Vse to je imelo seveda težke posledice za celotno gospodarstvo in družbo. Metoda političnega upravljanja je bila metoda distributivne in politične družbe in ni vodila v nobeno obliko produktivne družbe. Doživela je svoj zlom, z njim pa je prišlo v ospredje vprašanje resnične družbene reforme in avtentične politične demokracije ter družbenega nadzora, tudi tistega volilnega.

Eno od temeljnih protislovij zadnjega obdobja krize v realsocialističnih državah je v spopadu med politiko in družbo oz. kot se v teoriji poudarja, v spopadu zahtev po avtoriteti in zahtev po legitimnosti. Za preseganje krize je nujna avtoriteta ter odrekanje iluzijam in nerealnim obljubam, ki jih je sistem dajal delavskemu razredu in družbi. Za ohranjanje obstoječih struktur in nosilcev oblasti pa je potrebno vse več podpore in legitimnosti, za kar si vladajoče skupine najbolj prizadevajo, čeprav nimajo več nobene stvarne podlage, da bi si mogle to legitimnost zagotavljati z nadaljnjim »kupovanjem družbene naklonjenosti«, saj za to ni več razpoložljivih sredstev. Iskanje in prerazporejanje omejenih materialnih virov v korist ene skupine na račun druge, pod pritiskom in protesti ogroženih, nazadnje ne vodi v nobeno resnično rešitev, temveč samo v nadaljnje krizne zaplete in nadaljnje kompromitiranje še vladajočih avtoritet. Zato je prehod k realnim reformskim spremembam in iskanju racionalnega ravnotežja med neoliberalnimi obremenitvami neproduktivne družbe in povečanjem socialne odgovornosti države in njenih predstavnikov nujen pogoj za izhod iz začaranega kroga uničujoče krize. Pri tem je politični nadzor in izbor novih struktur v gospodarstvu in politiki usodnega pomena za izid takih reform.

Volilna reforma v Jugoslaviji in v drugih državah ter sistemih, ki jih je zajela kriza, se mora danes izvesti na sledečih bistvenih predpostavkah:

- a) da se omogoči, da dejanska družbena stanja postanejo politična stanja; da se omogoči izražanje različnih družbenih interesov, ne pa njihovo dušenje;
- b) da tudi skupine, ki so v večini, ne dobijo položaja, ki bi jim omogočil popolno politično prevlado;
- c) da se z volitvami omogoči oblikovanje odgovorne, nadzorovane in zamenljive vlade z jasno določeno odgovornostjo in s pravico volilcev do nadzora njenega dela.

Temeljni pogoj za uresničitev teh demokratičnih funkcij volilnega sistema so zasnovani na značaju partijskega sistema na eni strani ter na dejanskem položaju predstavniških institucij na drugi strani. Pri tem ne smemo pozabiti, da tudi sam volilni sistem v svojem povratnem vplivu na druge podsisteme ter institucije političnega sistema lahko včasih celo odločujoče vpliva na spreminjanje politike in političnih institucij in da je ta formativna vloga političnega sistema že zdavnaj ugotovljena v teoretičnih in empiričnih proučevanjih volilnih procesov v posameznih državah in zgodovinskih razmerah. Znano je, da je uporaba večinskega načela v volilnem sistemu Velike Britanije pripeljala do stabilnosti v odnosih in menjavanju dveh glavnih političnih skupin na oblasti. Nasprotno pa je proporcionalni volilni sistem, ki je bil sprejet v parlamentarnem sistemu Weimarske Nemčije, v nekem kritičnem zgodovinskem trenutku dal politične možnosti mali politični stranki nacistov (1928. leta, ko je imela nacionalsocialistična stranka v Nemčiji vsega 800.000 glasov). Ob nadaljnjem slabšanju ekonomskih in političnih razmer

v Nemčiji je znala stranka to možnost izkoristiti (z uporabo zelo agresivnih kot tudi nelegalnih sredstev) in na koncu osvojiti oz. uzurpirati oblast v vsej državi. Znano je, kako težke posledice je to imelo za Evropo in svet.

V Jugoslaviji je prišlo, podobno kot v Španiji ob zamenjavi starega s sedanjim režimom, do pospešenega oblikovanja zelo velikega števila političnih strank z najrazličnejšimi programskimi načeli in usmeritvami – od radikalnih preko zmernih do nazadnjaških, katerih možnosti v kriznih stanjih rasejo. Da je vse še bolj neugodno, prihaja do tega naraščanja številnih strank v pogojih pešanja zveznih institucij in skupnih programov ter avtoritet v državi kot celoti, v času krepitve sredobežnih in dezintegracijskih procesov in velikih težav glede ustavne reforme federacije, težav, ki jih je v dobri meri povzročila ustava iz leta 1974. Razbijanje enotnega ustavnega sistema, mnogih načel in enotnih temeljev političnega sistema v nekaterih republikah, vsiljevanje lastne (ožje, republiške) ustavne reforme pred spremembo skupnega ustavnega sistema, nenadzorovano in zakonsko neurejeno uvajanje večstrankarskega sistema in drugih rešitev, ki praktično pomenijo uvajanje vzporednih ali popolnoma drugačnih institucij in rešitev v družbeni ureditvi od sprejetih – vse to ogroža nujne demokratične učinke reforme volilnega sistema. Reforme so v načelu zelo utemeljene, vendar pa z vsemi sedanjimi deformacijami odpirajo vrata ne le demokratičnim, temveč tudi mnogim nedemokratičnim in skrajno nazadnjaškim silam in procesom. Vse doslej npr. ni predpisov, ki bi urejali delo novoustanovljenih strank, njihovo financiranje in podobno. Tudi tako na videz drobno vprašanje, kot je financiranje političnih strank, lahko povzroči – če ni postavljeno v legalne okvire in pod nadzorstvo javnih institucij – veliko škodo in povsem izniči nameravano demokratizacijo volitev. V naši praksi je že doslej ugotovljeno, da prihaja podpora nekaterim strankam iz sumljivih virov in iz tujine. In kar je še pomembnejše – ni omejitev glede velikosti sredstev, ki jih stranke lahko imajo. To pomeni, da lahko razpolagajo tudi s sredstvi za delovanje po nelegalnih metodah. V dosednji praksi so bile že opažene razne oblike korupcije volilnega telesa, kandidatov itd. ob zlorabi finančnih sredstev. To pa v stanju ekonomske krize lahko spremeni volilno prizorišče v torišče dirigiranih in manipuliranih političnih procesov.

V volilnih sistemih še ne obstajajo mehanizmi za učinkovito selekcijo političnih strank, med katerimi tiste obrobne z zelo majhno podporo, v nobenem sistemu ne morejo postati parlamentarne stranke, čeprav lahko obstajajo v strukturi politične organiziranosti. Če se tudi tem najmanjšim strankam omogoči vključitev v parlament, se tako dobi struktura, ki bi se le težko izrazila kot vplivna v skupnih političnih odnosih. Ogrožena sta sama ideja demokratičnega parlamentarnega sistema in vpliv parlamenta.

Delne reforme političnega združevanja in volitev pred ustavno reformo v vsej državi so obremenjene predvsem s stanjem, ki je nastalo v ustavnem sistemu iz l. 1974; to je stanje odnosov v federaciji, ki vzpodbujajo nacionalna poenotenja in delitve. Tako je možno, da je v sedanji pluralizaciji v veliki meri popačen programski pluralizem strank in da dejanske razlike med njihovimi usmeritvami nastajajo v smeri vse bolj izrazite nacionalizacije interesov, pa tudi nacionalizma. Vse bolj številne so politične stranke, ki se predvsem izjavljajo *proti nečemu* (ali nekomu), nekatere druge skupine ali narodi, republike ipd. pa vse manj za *nekaj*, za pozitivne in konstruktivne izbire in za programska načela; ali pa zanje to ni pomembno v odnosu na »narodno barvo«, ki v danih razmerah najbolj »privlači« (bolje rečeno *zavaja*) volilce. To daje političnim in volilnim procesom v državi iracionalne vsebine, raznim strankam pa, namesto da bi bile dejavniki demokratičnega tekmova-

nja, značaj organizacij, ki se samo bore za oblast v znaku militantnih nacionalnih ideologij; s tem pa pristajajo tudi na uporabo raznih oblik manipulacije in propagande, ki so daleč od kakršnihkoli demokratičnih »pravil igre«.

Po drugi strani so za demokratične učinke volilnega sistema velikega pomena institucije političnega sistema in njihov dejanski položaj v procesih odločanja. V razmerah prevlade organskih koncepcij (razredi, množice, narodi) in stalnega razpihovanja iracionalnih nacionalnih strasti in spopadov v sedanjih ustavnih reformah – kljub verbalnemu zavzemanju za državljana in pravno državo – še vedno delujejo močni vzvodi personalizacije oblasti in liderske ikonografije na nacionalni podlagi, namesto parlamentarne demokracije in javne odgovornosti demokratičnih institucij. Še več, zgubljanje privilegijev, pridobljenih s prejšnjo ustavo, in hkrati želja, da se postavi v prvi plan *image* lastnega voditelja v odnosu do drugih, so eden od glavnih vzrokov obračanja demokratične pluralizacije in načel parlamentarne demokracije v druge smeri. Zato vsebujejo tudi že izpeljane ustavne spremembe v delih države, kot tudi tiste, ki so še odprte, določene težnje v smeri takih kompromisov med predsedniškim in parlamentarnim sistemom, ki bi mogli bistveno omejiti demokratične učinke pluralizacije političnega prostora v naši državi. To je dejstvo, s katerim je v bodočih spremembah treba računati.

Zaradi opisanih teženj postaja jasno, da je treba v nadaljnjem poteku ustavnih reform (zlasti zvezne ustave) še bolj dosledno vztrajati pri zahtevah, da mora biti celotna struktura političnega (tudi volilnega) sistema utemeljena na državljanu kot nosilcu ustreznih pravic in dolžnosti, v federaciji pa na ustavnih pravicah federalnih enot. Razumljivo je, da zaradi večstrankarskega sistema v federaciji ne bo moglo temeljiti zastopanje federalnih enot na kolektivnem mandatu republiških delegacij, temveč na individualnem mandatu izvoljenih predstavnikov.

Druga pomembna predpostavka demokratizacije volitev bi bila v dosledni demokratični reformi vseh področij družbene ureditve, pomembnih za vzpostavljanje demokratičnih pravil igre v izbiranju in v uveljavljanju odgovornosti izvoljenih ter nadzora nad njihovim delom. Ne samo volilni zakoni v ožjem smislu, temveč tudi sistemski položaj in neodvisnost medijev, urejanje strankarskega organiziranja in svobode združevanja na način, ki bi sprostil vpliv javnosti in družbe, preprečil pa prilaščanje moči in zlorabe strankarskih vodstev, vloga države kot objektivnega in nepristranskega javnega in nadzornega dejavnika glede na urejanje in uporabo demokratičnih »pravil igre«, so tisti civilizacijski demokratični standardi, ki jih tudi v pogojih teh velikih sprememb v naši državi ne bi smeli obiti. Tega procesa ne bi smeli zaustaviti niti začasni uspehi nekaterih nazadnjaških sil na političnem prizorišču. Ne smemo namreč pozabiti, da sta v pravih demokracijah strpnost in resnica bistveni značilnosti politike in javne morale ter da ju ni mogoče zatreti z nikakršnimi političnimi manipulacijami, ker sta sestavni del najgloblje plasti politike – namreč antropološke in humanistične.